Krakowscy Żydzi – więźniowie KL Mauthausen. Transport z KL Plaszow z 7 sierpnia 1944 roku. Próba rekonstrukcji losów więźniów

Latem 1944 roku Niemcy rozpoczęli przygotowania do likwidacji KL Plaszow (Konzetrationslager Plaszow bei Krakau)[1]. W ramach zacierania śladów popełnionych zbrodni rozkazali spalić ekshumowane szczątki ludzkie, niszczono także obozową dokumentację. Więźniów stopniowo deportowano w zależności od ich zdolności do dalszej niewolniczej pracy do obozów koncentracyjnych w głębi Rzeszy lub do KL Auschwitz-Birkenau. Jednym z największych transportów z KL Plaszow w tym czasie był ten z 7 sierpnia 1944 roku, kiedy co najmniej 4,5 tysiąca ludzi skierowano do leżącego na terenie Górnej Austrii KL Mauthausen. Mimo to niewiele wiadomo na jego temat, dotychczasowe opracowania zawierają skromne wzmianki, ograniczając się jedynie do podania informacji, że taki transport miał miejsce[2]. W monografii poświęconej historii KL Mauthausen nie ma właściwie żadnej konkretnej informacji o krakowskich Żydach wywiezionych do Austrii w okresie likwidacji KL Plaszow[3]. Także Stanisław Dobosiewicz (były więzień KL Mauthausen-Gusen) w swojej pracy nie wspomina o deportowanych latem 1944 roku Żydach z Krakowa[4]. Aleksander Bieberstein z kolei pisze o transporcie 5 tysięcy osób z KL Plaszow do KL Mauthausen, ale podaje daty 13 i 17 sierpnia 1944 roku[5].

W zbiorach Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu znajdują się m.in. oryginalne karty personalne więźniów KL Mauthausen, do którego przenoszono ludzi z innych obozów koncentracyjnych, w tym także KL Plaszow. Na podstawie niepublikowanych dotąd materiałów archiwalnych można uzyskać sporo informacji na temat systemu wykorzystywania więźniów w filiach obozu koncentracyjnego KL Mauthausen-Gusen, gdzie miały swoje fabryki niemieckie koncerny zbrojeniowe, a także odtworzyć drogę, jaką prze-

[1] Obóz został założony jesienią 1942 r. na terenie dwóch żydowskich cmentarzy przy ul. Jerozolimskiej i Abrahama, początkowo funkcjonował jako obóz pracy przymusowej dla Żydów (Zwangsarbeitslager), na początku 1944 r. został przekształcony w obóz koncentracyjny. Według szacunków, ogółem w KL Plaszow było więzionych kilkadziesiąt tysięcy osób, według ustaleń Ryszarda Kotarby z krakowskiego oddziału Instytutu Pamięci Narodowej, na terenie obozu zginęło około 8 tysięcy ludzi. Formalnie likwidacja obozu nastąpiła 15 stycznia 1945 r., kiedy ostatnia grupa, licząca około 600 więźniów, została wysłana do KL Auschwitz. KL Plaszow w literaturze bywa nazywany obozem w Płaszowie, choć rzeczywiście leżał na terenie Podgórza i wsi Wola Duchacka (obecnie część Krakowa). Więcej informacji na temat historii KL Plaszow zob. Kotarba Ryszard: *Niemiecki obóz w Płaszowie 1942–1945*. Warszawa–Kraków 2009; Gawron Edyta: Obóz Płaszów – część nazistowskiego planu eksploatacji gospodarczej i ludobójstwa. W: Bednarek Monika, Gawron Edyta, Jeżowski Grzegorz, Zbroja Barbara, Zimmerer Katarzyna: *Kraków – czas okupacji 1939–1945*. Red. Anna Biedrzycka, Jolanta Trześniowska. Kraków 2010, s. 396–423. Katalog wystawy stałej w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, Fabryka Emalia Oskara Schindlera; Wroński Tadeusz: *Obóz w Płaszowie miejsce masowej eksterminacji ludności żydowskiej, polskiej i innych narodowości w latach 1942–1945*. Warszawa 1981.

[2] Zob. Kotarba Ryszard: *Niemiecki obóz w Płaszowie*…, s. 152; Bieberstein Aleksander: *Zagłada Żydów w Krakowie*. Kraków 1985, s. 144; Wroński Tadeusz: *Kronika okupowanego Krakowa*. Kraków 1974, s. 360. W różnych publikacjach można było się spotkać z liczbą od 4 do 5 tysięcy. Na podstawie kopii kart więźniarskich (*Häftlingspersonalkarte*) znajdujących się w Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu liczbę więźniów z tego transportu można oszacować na co najmniej 4,5 tysiąca osób. Autorowi artykułu udało się ustalić dane blisko 400 osób, Żydów urodzonych lub mieszkających w Krakowie, więźniów Konzetrationslager Plaszow bei Krakau, wywiezionych 7 sierpnia 1944 r. do KL Mauthausen. Dane personalne pochodzą z zespołu archiwalnego KL Mauthausen. Zob. Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau (PMAB), Zbiór kart personalnych więźniów KL Mauthausen, sygn. D-Mau-3a/3765. Pisownia wszystkich imion i nazwisk wykorzystanych w tej pracy jest oryginalna.

[3] Zob. Orski Marek: *Ostatnie dni obozu Mauthausen-Gusen*. Gdańsk 2005. W pracy tej zamieszczono krótką relację Ozjasza Szulkinda, ur. 05.09.1914 w Krakowie, jednego z ocalałych, zob. *ibidem*, Aneks 10. Obóz Gusen II w świetle zeznań byłego więźnia narodowości żydowskiej Ozjasza Samuela Szulkinda, s. 126.

[4] Dobosiewicz Stanisław: *Mauthausen-Gusen. W obronie życia i ludzkiej godności*. Warszawa 2000. Por. także inną publikację tego autora: idem: *Mauthausen-Gusen – obóz zagłady*. Warszawa 1977.

[5] Prawdopodobnie chodzi jednak o transport z 7 sierpnia, zob. Bieberstein Aleksander: *Zagłada Żydów*…, s. 144.

Plac apelowy KL Mauthausen, 1940–1943; w zbiorach Bundesarchiv, nr inw. 192-179

byli ludzie od momentu rejestracji do otrzymania przydziału do poszczególnych komand roboczych. Dzięki tym archiwaliom można też poznać funkcje, jakie pełnili więźniowie, np. w obozowej administracji, jak długo trwała kwarantanna, kogo przeniesiono do szpitala lub innego obozu. W kartach tych udokumentowano historię więźniów, ich pobyt w poprzednich obozach czy np. udział w kursach, które mogły mieć wpływ na otrzymanie lepszego przydziału do pracy.

Zachowane dokumenty stanowią wartościowe źródło historyczne, które jak na razie nie doczekało się szczegółowego opracowania. Niniejszy artykuł jest pierwszą próbą przedstawienia losów więźniów KL Plaszow wywiezionych do KL Mauthausen latem 1944 roku, choć opartą na szczątkowym materiale źródłowym[6]. Uzupełnieniem zebranych informacji są zachowane relacje byłych więźniów KL Mauthausen oraz dokumenty pochodzące z Archiwum Żydowskiego Instytut Historycznego w Warszawie. Zachował się m.in. wykaz osób wyzwolonych przez żołnierzy amerykańskich w maju 1945 roku na terenie podobozu w Ebensee. Kilku spośród ocalałych z tego transportu złożyło swoje zeznania przed Żydowską Komisją Historyczną. Artykuł z pewnością nie wyczerpuje tematu transportów kierowanych z KL Plaszow do obozów koncentracyjnych w głębi Rzeszy podczas jego likwidacji. Wiele pytań pozostaje wciąż bez odpowiedzi. Na podstawie danych uzyskanych z materiałów archiwalnych dotyczących tego konkretnego transportu z sierpnia 1944 roku można jednak wysnuć pewne ogólne wnioski dotyczące organizacji wspomnianych transportów, ich składu osobowego, a także funkcjonowania systemu niemieckich obozów koncentracyjnych, wykorzystujących ludzi do pracy na rzecz niemieckiego przemysłu zbrojeniowego w końcowej fazie wojny.

Analizowane karty więźniarskie zasługują na uwagę przede wszystkim ze względu na dane personalne ofiar niemieckiego terroru. Oprócz imienia, nazwiska, daty urodzenia i numeru obozowego[7] zawierają one również rysopis, w tym znaki szczególne[8], nawet stan uzębienia, zawód wyuczony i wykonywany (w niektórych przypadkach podawano również

[6] Artykuł powstał na podstawie pracy dyplomowej napisanej przeze mnie pod kierunkiem dr. Piotra Setkiewicza w w 2012 r. na studiach podyplomowych Nazizm, totalitaryzm, Holokaust, prowadzonych przez Instytut Historii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie i Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu.

[7] W styczniu 1944 r. wprowadzono dla więźniów Mauthausen-Gusen wspólną numerację, zaczynając od numeru 43001. Orski Marek: *Ostatnie dni*…, s. 17. Łącznie do kompleksu obozów koncentracyjnych Mauthausen deportowano, według informacji opublikowanych przez Mauthausen Memorial (KZ-Gedenkstätte Mauthausen), około 200 tysięcy osób, z czego połowa została zamordowana, zob. *Geschichte des Konzentrationslagers Mauthausen* [online]. [dostęp 29 września 2015 r.]. Dostępny w internecie: https://www.mauthausen-memorial.org/de/Wissen/Geschichte-der-KZ-Gedenkstaetten/Geschichte-der-KZ-Gedenkstaette-Mauthausen. Według Orskiego, łącznie zarejestrowano 197 464 osoby, ale niektórym więźniom nadawano numery tych, którzy zginęli. Liczbę ofiar kompleksu Mauthausen szacuje on na ok. 105 tysięcy. Orski Marek: *Ostatnie dni*…, s. 10, 17.

[8] Znakiem szczególnym był np. wytatuowany nr obozu koncentracyjnego Auschwitz.

Plac apelowy dawnego KL Mauthausen, widok współczesny, fot. Marta Śmietana, 2015

przedwojenne wykształcenie), znajomość języków, miejsce zamieszkania, powód aresztowania i organ odpowiedzialny za umieszczenie w obozie koncentracyjnym. Główną czy w zasadzie jedyną przyczyną uwięzienia polskich Żydów było ich pochodzenie – pieczątka z napisem „Pole Jude" lub po prostu „Jude" wbita do karty często przesądzała o losie danego człowieka[9]. W warunkach obozowych wypełnienie tej rubryki wcale jednak nie było koniecznością, czego przykładem jest choćby karta Edmunda Baumanna, gdzie wpisano dosłownie: „brak przyczyny"[10]. Ciekawe są także zawarte w kartach informacje dotyczące więźniów. W niektórych przypadkach jako adres zamieszkania najbliższych podano np. obóz Auschwitz-Birkenau lub inny[11]. Największe wrażenie w kontekście więźniów obozów koncentracyjnych robi jednak adnotacja „brak krewnych". Taki wpis znajdował się w przypadku co najmniej kilkunastu bardzo młodych ludzi, w kolejnych kilkudziesięciu kartach pojawia się wpis „krewni nieznani" lub nie ma zapisanej żadnej informacji. W większości podano adres z okresu przedwojennego, co właściwie również pozwala zaliczyć do kategorii „miejsce pobytu nieznane".

Do transportu z 7 sierpnia 1944 roku zostali wytypowani ludzie w sile wieku, przeważnie od 18 do około 50 lat, choć zdarzali się także młodsi, uznani przez SS-mana dokonującego selekcji za zdolnych do ciężkiej pracy fizycznej. Wyjątkowo raczej w tej grupie zdarzał się ktoś młodszy lub starszy[12]. Na podstawie dotychczasowych ustaleń historyków

[9] Jak choćby w przypadku Hirscha Berla, ur. 02.04.1904 w Tarnowie, krawca, deportowanego do KL Plaszow 3 września 1943 r., skierowanego do pracy w zakładach Madritscha, a następnie Deutsche Ausrüstungswerke, wywiezionego w sierpniu 1944 r. do Mauthausen, nr obozowy 85006, lub Abrahama Goldsteina, ur. 09.12.1922 w Krakowie, nr obozowy 84836.

[10] Edmund Baumann, ur. 1915 w Stargardzie, mieszkał w Gdyni, z zawodu był tokarzem, do KL Mauthausen trafił ze Stutthofu, nr obozowy 69224.

[11] Matka Natana Zuckermana, nr obozowy 87290, Anna z domu Goldstein „mieszkała" w KL Auschwitz, podobnie jak Frida Gond, matka Heinricha Weissa, ur. 03.01.1905, nr obozowy 86160. Żona Lazara Weinbergera, Minke Genendel, nr obozowy 86140, „mieszkała" w KL Plaszow. Natomiast ojciec Marcela Findera, Adolf, ur. 09.03.1922 w Krakowie, nr obozowy 86495, według wpisu do karty syna, „zamieszkiwał" w KL Mauthausen. Krewni Natana Fischera, ur. 03.12.1923 w Brzesku, nr obozowy 84676, według rubryki „mieszkali" w baraku KL Mauthausen. Chodzi prawdopodobnie o jego brata, Meiera Fischera, ur. 25.07.1919 w Krakowie, nr obozowy 84674 oraz ojca, Berucha Fischera (ta karta nie znajdowała się w zbiorze, natomiast imię i nazwisko zostało wpisane w karcie Natana).

[12] Np. Maurycy Rosenfeld, ur. 12.04.1929 w Krakowie, ślusarz, nr obozowy 87002; Ferdynand Ferber, ur. 12.05.1928 w Krakowie, praktykant ślusarski, nr obozowy 87506; Adam Wnuczek, ur. 17.02.1928 w Krakowie, nr obozowy 86214; Roman Klein, ur. 21.03.1927 w Krakowie, rymarz, nr obozowy 85152; Fischel Wadler, ur. 25.10.1927 w Krakowie, nr obozowy 86102. Jednymi z najstarszych więźniów w tym transporcie byli Nuchem Moneta, ur. 15.10.1889 w Wodzisławiu, zamieszkały w Krakowie, nr obozowy 85447, i Isak Nachhauser, ur. 03.09.1889 w Krakowie, z zawodu stolarz i kuśnierz, nr obozowy 85467.

Brama główna dawnego KL Mauthausen, widok współczesny, fot. Marta Śmietana, 2015

można zaryzykować stwierdzenie, że był to w znacznej mierze transport charakterystyczny dla obszaru Generalnego Gubernatorstwa i końcowej fazy wojny. Niemcy latem 1944 roku rozpoczęli likwidację obozów koncentracyjnych na terenach okupowanych. Do ewakuacji wybierano przede wszystkim tych, którzy mogli być przydatni coraz bardziej niewydolnej gospodarce Trzeciej Rzeszy. Podobne transporty trafiały do innych obozów w głębi Niemiec, m.in. do KL Buchenwald[13].

Więźniowie wywiezieni w sierpniu 1944 roku z KL Plaszow do KL Mauthausen pochodzili niemalże z całej Polski południowo-wschodniej, wschodniej i centralnej, z Lubelszczyzny, Mazowsza, okolic Rzeszowa, Lwowa, nawet z Tarnopola czy Białegostoku[14]. Przeważali oczywiście mieszkańcy dawnego województwa krakowskiego, osadzeni w obozie koncentracyjnym podczas likwidacji gett w Krakowie, Tarnowie, Bochni, Wieliczce. Natomiast pozostali zostali deportowani w lipcu lub na początku sierpnia 1944 roku ze likwidowanych obozów pracy, m.in. z Kraśnika i Stalowej Woli oraz obozu w Szebniach[15].

Zdecydowaną większość osób wyselekcjonowanych do transportu do Mauthausen stanowili wykwalifikowani robotnicy, którzy mieli zasilić rzesze pracujących na rzecz niemieckiego przemysłu zbrojeniowego[16]. Byli wśród nich ślusarze, mechanicy, tokarze, stolarze, szklarze, rymarze, elektrycy, blacharze, instalatorzy, dekarze, technicy budowlani, malarze, operatorzy maszyn[17]. Wśród wywiezionych wówczas do KL Mauthausen znaleźli się więźniowie skoszarowani w pod-

[13] 10 października 1944 r. z KL Plaszow wysłano około 600 więźniów do KL Flossenbürg w Bawarii, w tym transporcie miał być również bratanek Aleksandra Biebersteina. Zob. Bieberstein Aleksander: *Zagłada Żydów*…, s. 144–145.

[14] Byli wśród nich również obywatele innych państw, którzy mieszkali w Polsce, jak np. Miklos Hirschhorn, ur. w 1918 w Budapeszcie, mieszkający w Przemyślu, czy Herman Rosenberg, ur. 26.08.1909 w Würzburgu, zamieszkały w Krakowie.

[15] Aron Wiesenfeld, ur. 17.05.1920 w Krakowie, mieszkał w Rzeszowie, do obozu Płaszów został przewieziony z obozu pracy w Stalowej Woli 26 lipca 1944 r., a następnie wywieziony do KL Mauthausen, nr obozowy 86192. Aleksander Bieberstein pisze o przywiezieniu w lipcu 1944 r. do KL Plaszow około 300 Żydów ze Stalowej Woli, 500 z Rzeszowa, około 1000 z Pustkowia (KL Pustkow) oraz 2000 z Mielca. Podane liczby trudno jednak zweryfikować. Zob. Bieberstein Aleksander: *Zagłada Żydów*…, s. 144.

[16] Obóz w Mauthausen został utworzony 8 sierpnia 1938 r. Jego komendantem od 1939 r. do maja 1945 r. był Franz Ziereis. Początkowo Mauthausen służył jako obóz pracy głównie dla więźniów politycznych, w znacznej mierze Polaków. W maju 1940 r. powstał KL Gusen przy kamieniołomie Kastenhofen, do stycznia 1944 r. pozostawał odrębnym obozem, następnie stał się podobozem KL Mauthausen. W całym kompleksie panowały niezwykle trudne warunki, należał on do najcięższych obozów na terenie Rzeszy i obszarów okupowanych przez Niemcy, śmiertelność wśród więźniów była bardzo wysoka, niezwykle ciężka, wycieńczająca praca fizyczna była jednym z głównych elementów eksterminacji, podobnie jak głodowe racje żywnościowe, a także masowe znęcanie się nad więźniami. Według szacunków, od maja 1940 r. do grudnia 1942 r. zginęło lub zostało zamordowanych ok. 44,5 tysiąca osób, co stanowiło blisko 70 proc. całego stanu osobowego. Od jesieni 1941 r. funkcjonował także obóz dla jeńców sowieckich, z 4200 przeżyło zaledwie 109 osób. W pobliskim Hartheim przeprowadzano przymusową eutanazję, mordując ludzi śmiertelnymi zastrzykami fenolu. Na terenie Mauthausen istniały komory gazowe, gdzie zamordowano ok. 3,5 tysiąca osób za pomocą cyklonu B, wykorzystywano także mobilne komory gazowe. W Mauthausen przeprowadzono również eksperymenty medyczne. Niewolniczą pracę więźniów zaczęto wykorzystywać do budowy olbrzymiego kompleksu fabryk zbrojeniowych, w 1942 r. w wydrążonych sztolniach uruchomiono pierwsze zakłady. Po zbombardowaniu przez aliantów Peenemünde z 17 na 18 sierpnia 1943 r. znaczna część produkcji niemieckich samolotów została przeniesiona do Ebensee, podobozu Mauthausen, który także był bombardowany od lata 1944 r. Swoje hale produkcyjne posiadał tam m.in. Messerschmitt oraz koncern Steyr-Daimler-Puch. Największą liczbę więźniów wykorzystywało przedsiębiorstwo DEST (Deutsche Erd- und Steinwerke), należące do SS. W marcu 1944 r. utworzono Gusen II (sztolnia Bergkristall w St. George), zaś w grudniu Gusen III. Ogółem funkcjonowało 51 podobozów (w Amstetten i St. Lambrecht istniały oddzielne obozy dla mężczyzn i kobiet). Od 1944 r. Gusen przewyższał liczebnością główny obóz Mauthausen. Na przełomie 1944 i 1945 r. do Mauthausen ewakuowano więźniów z innych obozów, w tym około 8 tysięcy z Auschwitz-Birkenau. Na początku 1945 r. cały kompleks liczył przeszło 78 tysięcy więźniów, większość z nich zmarła lub została zamordowana. Orski Marek: *Ostatnie dni*…, s. 14–22; Filipkowski Piotr: Mauthausen – historia i pamięć. W: *Ocaleni z Mauthausen. Relacje polskich więźniów obozów nazistowskich systemu Mauthausen-Gusen.* Oprac. Katarzyna Madoń-Mitzner. Wyd. 2. Warszawa 2011, s. 7–19.

[17] DEST posiadało m.in. warsztat stolarski, ślusarski, elektryczny, blacharski i kowalski. Henryk Habermann, ur. 28.01.1904, był

Rozbudowa podobozu Gusen, 1940–1943; w zbiorach Bundesarchiv, nr inw. Bild 192-294

obozach KL Plaszow zorganizowanych na terenie fabryki Kabelwerk oraz fabryki Emalia Oskara Schindlera przy ulicy Lipowej 4 (Deutsche Emailwarenfabrik, DEF)[18]. Dokładnie nie wiadomo, ile osób zatrudnionych we wspomnianych fabrykach znalazło się w tym transporcie. 7 sierpnia 1944 roku podczas selekcji w podobozie przy ulicy Lipowej wytypowano około 700 mężczyzn i 160 kobiet, część z nich wywieziono z pozostałymi więźniami do KL Mauthausen[19]. Liczną grupę stanowili krawcy, szewcy i kuśnierze, którzy w obozie byli zatrudnieni w fabryce Madritscha oraz w Deutsche Ausrüstungswerke (DAW, Niemieckie Zakłady Zbrojeniowe)[20]. W grupie deportowanych do Mauthausen znajdowali się także przedstawiciele innych profesji, jak np. drukarze i introligatorzy, rzeźnicy, ale także lekarze[21], fryzjerzy, dentysta,

z wykształcenia inżynierem elektrykiem, po przewiezieniu do Mauthausen, nr obozowy 84939, trafił do podobozu Linz III.

[18] Gawron Edyta: *Obóz Płaszów*…, s. 419.

[19] Wśród osób wywiezionych do Mauthausen był m.in. dr Samuel Rubinstein, zatrudniony jako lekarz w podobozie przy ul. Lipowej. Natomiast znaczna część kobiet trafiła do KL Stutthof. Zob. Bednarek Monika: *Deutsche Emailwarenfabrik Oskara Schindlera w Krakowie w latach 1939–1945*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2004, z. 22, s. 135. Jeden z byłych więźniów podobozu znajdującego się na terenie fabryki Kabel, Aron Blumenkranz, w swojej relacji wspomina, że w sierpniu 1944 r. 50 proc. zatrudnionych tam więźniów zostało wysłanych do KL Mauthausen, pozostali zajmowali się demontażem maszyn i urządzeń fabrycznych. Archiwum Żydowskiego Instytut Historycznego w Warszawie (dalej cyt. AŻIH), Zbiór relacji Żydów ocalałych z Zagłady, Relacja Arona Blumenkranza, sygn. 301/3239, s. 4.

[20] Na terenie KL Plaszow istniały m.in. warsztaty ślusarskie, krawieckie, kuśnierskie, tapicerskie, szewskie, stolarskie, należące do Deutsche Ausrüstungswerke. Oprócz wymienionych DAW zatrudniały także elektryków, zegarmistrzów i innych robotników. Gawron Edyta: *Obóz Płaszów*…, s. 401.

[21] Ascher Heller, ur. 15.09.1882, mieszkał w Rzeszowie, był z zawodu lekarzem, do obozu w Płaszowie przybył 26 lipca 1944 r., w Mauthausen-Gusen, nr obozowy 87641, pracował w kamieniołomie, został przeniesiony do podobozów w Melk i Alensee, gdzie doczekał wyzwolenia. Samuel Rubinstein, ur. 04.01.1914 w Krakowie, także lekarz, po przybyciu do Mauthausen, nr obozowy 84265, został przydzielony do szpitala obozowego (*Revier*), natomiast jego brat Maurycy, sanitariusz, ur. 11.05.1912 w Krakowie, przez kilka miesięcy pozostawał w KL Mauthausen, nr obozowy 84264, bez przydziału (*ohne Einsatz*) (!). Dr Maksymilian Wald, ur. 16.03.1915 w Wiedniu, po osadzeniu w obozie płaszowskim 13 marca 1943 r. był członkiem personelu opiekuńczego, w Mauthausen, nr obozowy 84288, początkowo otrzymał przydział do szpitala, od listopada 1944 r. pracował jako robotnik pomocniczy w Quarz. Roman Rosenberg, ur. 13.10.1919 w Krakowie, był studentem medycyny, w Mauthausen, nr obozowy 88007, otrzymał przydział do szpitala obozowego, gdzie przebywał co najmniej do 13 lutego 1945 r. Henryk Hirschtein, ur. 18.05.1911 w Krakowie, był fryzjerem, trafił do Gusen, nr obozowy 88462, 23 sierpnia 1944 r., gdzie zatrudniono go jako pracownika pomocniczego, zmarł 30 stycznia 1945 r. Józef Ehlich, ur. 15.09.1894 w Stryju, z zawodu był aptekarzem, mieszkał w Krakowie, w Mauthausen, nr obozowy 88353, został przydzielony do szpitala obozowego. Dawid Wiosen, ur. 06.07.1909 w Krakowie, był urzędnikiem, został skierowany do Quarz, nr obozowy 86191. Natomiast Edmund Perloth, ur. 03.11.1913, zamieszkały w Krakowie, w rubryce zawód miał wpisane robotnik rolny (*Landarbeiter*), został skierowany do Quarz, nr obozowy 85550.

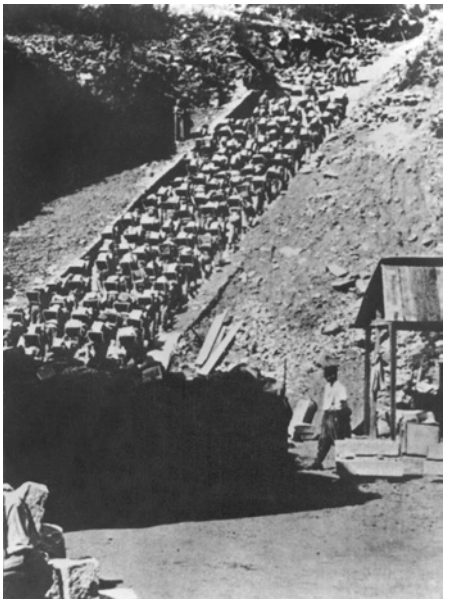

Kamieniołom Kastenhofen, tzw. schody śmierci (Todesteige), 1943–1944; w zbiorach Bundesarchiv, nr inv. Bild 192-269

Schody śmierci, widok współczesny, fot. Marta Śmietana, 2015

aptekarz, urzędnik, co ciekawe, był wśród nich również Jakub Halpern, z zawodu muzyk[22]. W tym transporcie znalazły się również co najmniej cztery kobiety: Gedalia Lustig, Irma Pleszowska, Salomea Rebkuhn i Angelin Wurzel[23].

Więźniowie dotarli do Mauthausen 10 sierpnia 1944 roku, niektórzy z nich zmarli po drodze[24]. Wspomniany już Józef Kempler w taki sposób opisywał warunki, w jakich odbywał się transport: „Z rozkazu Goetha wpakowano nas do zamkniętych szczelnie wagonów, do 10-cio tonowych po 95 osób, do 15-to tonowych po 135 osób. Był to sierpień, ogromne upały, a jechaliśmy 4 doby bez wody, bez powietrza, bez wietrzenia. W każdym wagonie było parę trupów zaduszonych. W naszym wagonie czterech ludzi popełniło samobójstwo przez podcięcie żył"[25].

Podobnie transport ten opisywał inny były więzień, Hirsch Grossbard: „Zaraz na dworcu przy wsiadaniu zabili Niemcy 20-letniego młodzieńca Siebzehnera i Rosenblutha 50-cio kilku letniego. Ukraińcy bili ich w wagonie pałkami tak długo, póki ich nie uśmiercili. Nas obrabowali. Zwłoki zabitych zniesiono. Zamknęli nas w wagonie bydlęcym 110 osób. Jeden kubeł wody był dla wszystkich i każdy dostał po bochenku chleba i tak jechaliśmy od poniedziałku do piątku czy też soboty. Jechaliśmy w zamkniętych wozach, tylko na jednej stacji uchylili drzwi na pół godziny i pozwolili nabrać sobie trochę wody. W drodze wiele ludzi, około 15 proc. umarło i tak jechały z nami zwłoki do obozu. Piechotą zawlekliśmy się z dworca do obozu kilka kilometrów. Tam rozebrali nas do naga, zaglądali do ust czy ktoś czego nie ukrył, dali nam tylko kalesony i koszule i chodziliśmy boso"[26].

[22] Józef Halpern, ur. 31.03.1908 we Lwowie, mieszkał w Krakowie przy ul. Krakusa 30, po przybyciu do Mauthausen, nr obozowy 84947, został skierowany 16 sierpnia 1944 r. do Quarz.

[23] Gedalia Lustig, ur. 09.06.1914 w Krakowie, szewc z zawodu, 16 sierpnia 1944 r. trafiła do podobozu Quarz, nr obozowy 85368. Angelin Wurzel, ur. 27.02.1925 w Krakowie, monter, po przejściu kwarantanny 27 sierpnia 1944 r. została skierowana do pracy jako robotnica wykwalifikowana w obozie Linz III, nr obozowy 87270. Salomea Rebkuhn. ur. 01.09.1911 w Nowym Sączu, mieszkała w Krakowie, technik z zawodu, od 27 sierpnia 1944 r. przebywała w obozie Linz III, nr obozowy 86973, obsługiwała szlifierkę. Irma Pleszowska, ur. 09.02.1903 w Jędrzejowie, mieszkała w Krakowie, z zawodu krawcowa, 12 marca 1943 r. została osadzona w KL Plaszow, pracowała w zakładach Madritscha od 5 września 1943 r. do 1 lipca 1944 r., a następnie w DAW. Po deportowaniu do Mauthausen trafiła do Quarz, nr obozowy 85568. We wrześniu 1944 r. w KL Plaszow znajdowało się przeszło 1800 kobiet, w tym 787 zatrudnionych na potrzeby niemieckiego przemysłu zbrojeniowego przez DAW. AŻIH, Zbiór dokumentów z obozów hitlerowskich 1939–1945, sygn. 209/21, k. 8. Za jedną dniówkę pracy robotnika przedsiębiorstwo płaciło 3 zł, natomiast za połowę dniówki 1,50 zł, taka sama stawka obowiązywała dla pracowników wykwalifikowanych i pomocniczych, kobiet i mężczyzn. We wrześniu kobiety przepracowały łącznie 32 389 dni roboczych oraz 1139 połówek za łączną kwotę 98 875,50 zł, natomiast mężczyźni wypracowali zysk dla obozu w łącznej kwocie 77 638,5 zł. Ibidem, k. 2.

[24] Ryszard Kotarba w swej publikacji pisze o 13 osobach, które zmarły z wycieńczenia podczas transportu, autor jednak nie podaje odniesienia źródłowego do tej informacji. Zob. Kotarba Ryszard: *Niemiecki obóz w Płaszowie*…, s. 152.

[25] AŻIH, Zbiór relacji Żydów ocalałych z Zagłady, Relacja Józefa Kemplera, sygn. 301/3835, s. 3–4. Dramatyczne warunki podróży wagonami do Mauthausen opisuje również dr Ascher Heller, zob. ibidem, Relacja Aschera Hellera, sygn. 301/678, s. 2.

[26] Hirsch Grossbard, ur. 01.05.1891 w Krakowie, był członkiem Judenratu w Wieliczce, po likwidacji krakowskiego getta trafił obozu pracy Płaszów. W sierpniu 1944 r. został wywieziony do KL Mauthausen. Po 19 dniach został przydzielony do podobozu Linz III do fabryki Hermann-Göring-Werke. AŻIH, Zbiór relacji Żydów ocalałych z Zagłady, Relacja Hirscha Grossbarda, sygn. 301/2052, s. 6.

Po przybyciu do Mauthausen więźniowie przechodzili kwarantannę. W jej trakcie byli rejestrowani i kierowani do podobozu lub komanda roboczego, zgodnie z posiadanymi kwalifikacjami lub po prostu upodobaniem pisarza obozowego. Zapewne zdarzało się, że ktoś podawał fałszywe informacje dotyczące swojego wykształcenia lub umiejętności. Mieczysław Staner tak wspominał pierwszy okres pobytu w KL Mauthausen: „W Mauthausen, na polu, bez przydziału do żadnych baraków, byliśmy prawie cztery tygodnie. Pracowaliśmy w kamieniołomach, nosząc kamienie z dołu do góry po schodach. Wreszcie przyszedł moment, kiedy zaczęto nas rejestrować według zawodów. Po rozmowach z innymi więźniami zorientowałem się, że potrzebni są mechanicy. Mówię więc do mojego ojca: »Tato, jak wezmą cię do rejestracji, masz podać, że jesteś mechanikiem«. Szedłem pierwszy, tato za mną. Podałem, że jestem mechanikiem, choć nie miałem o tym zielonego pojęcia. Byłem smarkacz, co ja wiedziałem, nigdy się tego nie uczyłem. Tato widocznie »dostał stracha« i podał, że jest krawcem. Wtedy nas rozdzieli i już więcej go nie widziałem”[27].

Przydział odgrywał kluczową rolę, niejednokrotnie decydował o szansach przetrwania. Zdecydowanie większe mieli ci, którzy trafili do pracy pod dachem, do warsztatów i zakładów zbrojeniowych. Szczególnie wysoka śmiertelność panowała w okrytym ponurą sławą kamieniołomie Kastenhofen w Wiener Graben. Był on właściwie kolejnym etapem obozowej selekcji. Ascher Heller tak wspominał podobóz Gusen I: „Pracowaliśmy bardzo ciężko w kamieniołomach. Trzeba było krokiem żołnierskim w szeregu maszerować i w ten sposób przejść 178 stopni w kamieniołomie. Kto w marszu zasłabł i nie mógł dalej się posuwać po stopniach, tego zabijano. Zabito w ten sposób Goldsteina, kupca z Rzeszowa”[28].

Sztolnia Bergkristall, ok. 1944 r.; w zbiorach Bundesarchiv, nr inw. Bild 192-004

Wspomniany już Hirsch Grossbard w taki sposób zapamiętał pracę w kamieniołomie: „Do kamieniołomów było 186 stopni w dół, wysokość każdego stopnia ponad 22 cm. Na samym dole był dół na jakie 15 m głęboki, z którego musieliśmy wyjmować kamienie około 25–30 kg wagi. Z tym kamieniem musieliśmy się wdrapywać do góry. Taką pracę wykonywaliśmy 7 razy dziennie. Zaraz w pierwszym dniu zastrzelili kilkadziesiąt osób. Z moich znajomych 2 osoby: Wassertala z Krakowa i Schagrina z Tarnowa”[29].

Kwarantanna w obozie głównym trwała przeważnie od kilku do kilkunastu dni, choć zdarzały się przypadki, że więźniowie przechodzili ją nawet kilka tygodni lub dłużej[30]. Według zachowanych dokumentów najkrócej przechodzili kwarantannę byli pracownicy zakładów Mardritscha i DAW, którzy w większości zostali przeniesieni 16 sierpnia 1944 roku jako robotnicy pomocniczy do Quarz[31]. Pozosta-

[27] *Ocaleni z Mauthausen*… Relacja Mieczysława Stanera, s. 150. Mieczysław Staner, ur. 19.10.1925 w Krakowie, od 1942 r. przebywał w krakowskim getcie, gdzie został członkiem Żydowskiej Organizacji Bojowej. 7 sierpnia 1944 r. został wywieziony do KL Mauthausen, nr obozowy 85984, trafił do podobozu Linz I. Doczekał wyzwolenia, ale jego rodzina zginęła. Po powrocie do Polski ukończył Politechnikę Wrocławską, następnie wyemigrował. W 1999 r. wrócił do Krakowa, zmarł w 2003 r. *Ibidem*, s. 352.

[28] AŻIH, Zbiór relacji Żydów ocalałych z Zagłady, Relacja Aschera Hellera, sygn. 301/678 s. 3.

[29] Ibidem, Relacja Hirscha Grossbarda, sygn. 301/2052, s. 7.

[30] Mordka Kleiner, ur. 13.04.1913 w Proszowicach, stolarz mieszkający w Krakowie, swój przydział obozowy nr 86742 otrzymał 23 września 1944 r., kiedy skierowano go do fabryki Solvay. Wspomniany już Natan Zuckermann, ur. 29.12.1902 w Krakowie, aż do 5 grudnia 1944 r. pozostawał bez przydziału, kiedy to skierowano go do Quarz. Ciekawą adnotację zawiera karta Natana Wolfa, ur. 25.03.1899 w Rymanowie, któremu po przybyciu do Mauthausen, nr obozowy 87205, wbito pieczątkę z napisem: „ograniczone wykorzystanie” (*bedingt tauglich*).

[31] Co najmniej 148 osób, byłych pracowników Madritscha, zostało przeniesionych wówczas do Quarz. W ten sposób określano podobóz w okręgu Melk, gdzie znajdowało się przedsiębiorstwo Quarz GmbH, należące do koncernu Steyr-Daimler-Puch AG. Dla zdecydowanej większości to jedyny wpis w karcie więźniarskiej dotyczący pobytu w Mauthausen. Leon Pipersberg, ur. 10.06.1901 w Krakowie, krawiec, przebywał w Quarz do 3 lutego 1945 r., następnie przeniesiono go do rewiru, 23 marca 1945 r. trafił do Amstetten. Hirsch Percyk, ur. 24.03.1909 (miejsce urodzenia nieznane, mieszkał w Krakowie), w obozie Płaszów również pracował w zakładach Madritscha i DAW, 23 sierpnia 1944 r. trafił do Gusen II (sztolnia Bergkristall), a 28 sierpnia został przeniesiony komanda Splittergraben w Gusen II. Natomiast Aron Eisen zginął 16 sierpnia 1944 r. Jego nazwisko można znaleźć w księdze zgonów Mauthausen (*Totenbuch des Konzentrationslagers*) dostępnej w formie elektronicznej bazy danych, zob. http://www.mauthausen-memorial.at/db/admin/de/index_totenbuch.php; AŻIH, Zbiór dokumentów z obozów hitlerowskich 1939–1945, sygn. 209/257, Mauthausen Księga zgonów. Los pozostałych osób jest nieznany, można jednak przypuszczać, że większość z nich zginęła. 26 sierpnia 1944 r. do Quarz trafił kolejny transport więźniów, wśród nich byli m.in. Ascher Heller, Eliasz Bau, Abraham Becker, Maurycy Lieberman, Wolf Biermann, Mordka Borenstein, Pinkas Bornstein, Herman Brenner, Lazar Brenner, Moses Brenner, Feliks Chajman, Abraham Kleidtman, Michel Kleiner, Benjamin Krisztal, Jan Mueller, Henryk Zanger, Michael Wand, Marcel Rabbi, Wolf Pochner. Markus Planzer, ur. 08.03.1909 w Krakowie, z zawodu tapicer, 4 sierpnia 1944 r. został przydzielony jako dekorator do dyspozycji wydziału SS i Policji, następnie trafił do Baukommando. Po przewiezieniu do KL Mauthausen, nr obozowy 85565, trafił do Quarz, gdzie pracował jako robotnik pomocniczy.

Baraki warsztatów, 1939–1944; w zbiorach Bundesarchiv, nr inw. Bild 192-169

łych więźniów skierowano do pracy w następujących podobozach Mauthausen: St. Valentin, Gusen (I i II)[32], Linz (I i III), Steyr (Münichholz) i Peggau[33]. Karty więźniów pozwalają nie tylko odtworzyć drogę, jaką więzień przebył w poszczególnych podobozach, krok po kroku aż do marca lub kwietnia 1945 roku, ale również w niektórych przypadkach dość precyzyjnie ustalić, czym dana osoba się zajmowała[34].

Cytowany już Mieczysław Staner w swojej relacji wspomina, jak wyglądała praca w kompleksie obozowym

[32] Wśród 253 więźniów skierowanych 19 sierpnia 1944 r. do podobozu Gusen był m.in. Abraham Zuckerman, ur. 10.12.1924 w Krakowie. Był więźniem KL Plaszow, został deportowany do KL Mauthausen, doczekał wyzwolenia w maju 1945 r., po wojnie wyjechał do Stanów Zjednoczonych, mieszkał w Hillside w stanie New Jersey. Jego relacja dotycząca pobytu w KL Mauthausen została wykorzystana w filmie *Erinnerungen an Gusen*, zrealizowanym w ramach *Mauthausen Survivors Documentation Project.* Zuckerman opowiada m.in. o tym, jak wyglądał w obozie *Entlausung*, czyli akcja odwszenia, podczas której zostało zamordowanych setki lub nawet tysiące osób przez utopienie w beczkach z zimną wodą. Relacja została nagrana w języku angielskim (zob. fragment 27:16–28:38), www.gusen-memorial.at (*Häftlinge*). W tej samej grupie więźniów byli również m.in. Menasche Freilich, Alter Friedman, Salomon Klein, Mendel Kleinzoller, Mozes Zanger.

[33] Do podobozów w St. Valentin, Gusen i Linz kierowano przede wszystkim robotników wykwalifikowanych: ślusarzy, tokarzy, mechaników, monterów, instalatorów i elektryków, ale także techników budowlanych. Zygmunt Rotte, ur. 20.06.1921 w Krakowie, z zawodu majster budowlany, 27 sierpnia 1944 r. został skierowany do podobozu Linz III, nr obozowy 88021. Obóz w St. Valentin założono 21 sierpnia 1944 r. na terenie należącym do przedsiębiorstwa Nibelungenwerke GmbH, funkcjonował do 23 kwietnia 1945 r. Podobóz w gminie Peggau, okręg Graz, został założony 17 sierpnia 1944 r., istniał do 2 kwietnia 1945 r. Znajdowały się tam filie DEST i Steyr-Daimler-Puch AG, zajmujące się produkcją uzbrojenia. Michał Klein, ur. 10.02.1898 w Tarnowie, trafił do Peggau, nr obozowy 87728, 3 września 1944 r., podobnie jak Natan Preiss, ur. 22.06.1925 w Krakowie, z zawodu krawiec, nr obozowy 87971. Przebywał on w Peggau aż do 10 kwietnia 1945 r., kiedy trafił do KL Mauthausen, prawdopodobnie do szpitala obozowego. Ascher Beigel, ur. 23.10.1921 w Krakowie, z zawodu hydraulik, trafił do obozu Płaszów 20 stycznia 1943 r., od końca lutego 1943 r. pracował w kuchni obozowej. Po przybyciu do KL Mauthausen, nr obozowy 84382, został przeniesiony do KL Gusen i od 18 sierpnia 1944 r. zatrudniony jako robotnik wykwalifikowany. Doczekał wyzwolenia w maju 1945 r. Informacje na temat poszczególnych podobozów KL Mauthausen są dostępne na stronie internetowej www.mauthausen-memorial.at.

[34] Eliasz Poss, ur. 02.12.1928 w Krakowie, trafił do KL Plaszow 2 lutego 1943 r., pracował w obozowej ślusarni, po przybyciu do KL Mauthausen, nr obozowy 86959, i przejściu kwarantanny został skierowany jako pracownik wykwalifikowany do sztolni Bergkristall w St. George (Gusen II), gdzie był zatrudniony przy wstępnym montażu do 13 marca 1945 r., kiedy to przeniesiono go do szpitala w obozie głównym. Benjamin Rubinfeld, ur. 26.06.1911 w Krakowie, od stycznia 1944 r. był więźniem KL Plaszow, pracował w kuchni, z zawodu był kucharzem i cukiernikiem. Po przejściu kwarantanny w KL Mauthausen, nr obozowy 88646, 18 sierpnia 1944 r. został skierowany do pracy w DEST w Gusen I, 15 lutego 1945 r. przeniesiony do fabryki Messerschmitta. Bernard Fischer, ur. 27.09.1916 w Szczakowej, zamieszkały w Krakowie, 19 sierpnia 1944 r. trafił do obozu w Steyr, nr obozowy 88381, gdzie przebywał do 7 kwietnia 1945 r., potem został przeniesiony do Gusen, podobnie jak Aleksander Finder, ur. 01.05.1900 w Krakowie, nr

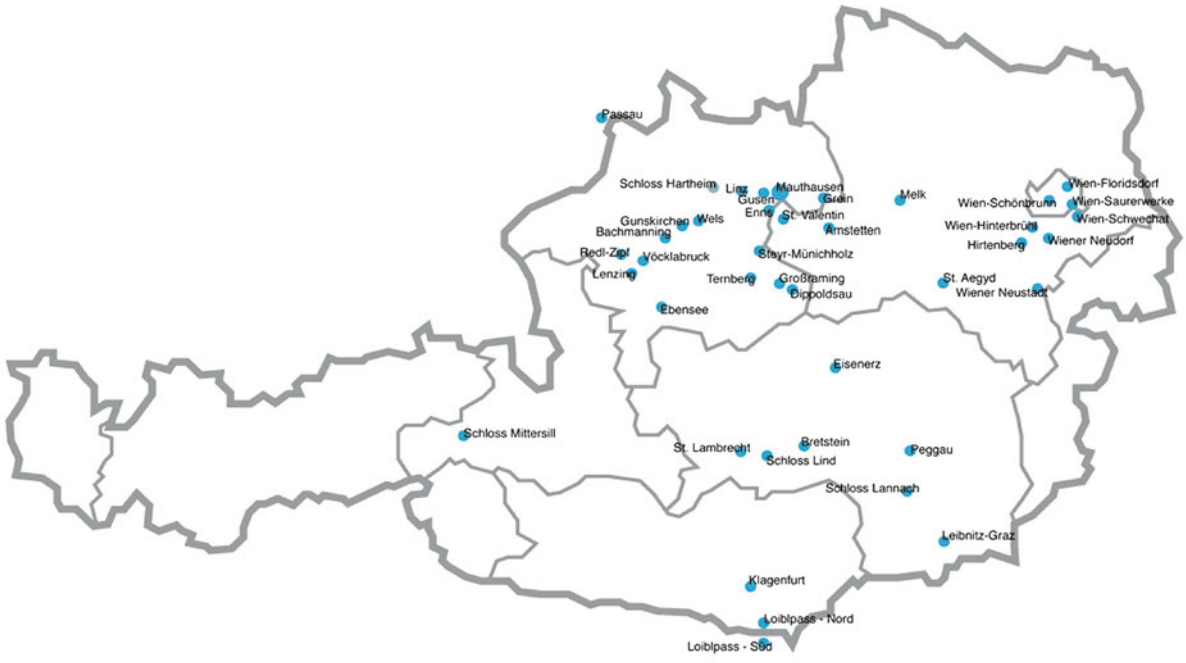

Mapa dzisiejszej Austrii z zaznaczonymi podobozami KL Mauthausen; reprod. za: www.mauthausen-memorial.at

Mauthausen: „Ojciec został wysłany do Melku, a mnie wysłano do Linz III. To taka mała wysepka na Dunaju. Był tam obóz, a w nim jakieś 5–6 tysięcy więźniów i fabryka Hermann-Göring-Werke, gdzie produkowano m.in. płyty metalowe do czołgów Tygrys i montowano wojskowe motocykle BMW. Linz to był obóz pracy. Do więźniów raczej nie strzelano, ale bito. Jedzenie było takie samo jak w Mauthausen, czyli prawie nic. Z trudem zdobywało się jakieś obierki kartofli lub robiło się zupę z pokrzyw. Pracowałem na hali, montując motocykle. Gdyby nie jakiś współwięzień, który mi pokazał, co i jak – byłbym wykończony. Tam mieliśmy takiego *Aufsehera*, to był inżynier niemiecki. Do dziś mam go przed oczami. Blady, rude włosy, w okularach, szczupły, chodził w białych rękawiczkach i białym kitlu. Sprawdzał stół, czy nie jest brudny, a musiał być zabrudzony, przecież motory się montowało. Gdy zobaczył jakiś brud, pozbawiał więźnia racji chleba na dzień lub dwa”[35].

Fragment ogrodzenia z wieżyczką strażniczą dawnego KL Mauthausen, fot. Marta Śmietana, 2015

Jak wynika z zachowanych relacji, w KL Mauthausen i jego podobozach panowały bardzo złe warunki, szczególnie jeśli chodzi o aprowizację, co w połączeniu z olbrzymim wysiłkiem związanym z ciężką fizyczną pracą skutkowało bardzo wysoką śmiertelnością. Bicie więźniów przez nadzorców w obozie było czymś powszechnym i oczywistym, znęcanie się przybierało niekiedy szczególnie drastyczne formy. Wraz z więźniami do Mauthausen przybyli także niektórzy spośród katów. „Eckert w Płaszowie był tylko znany z bicia, rabunków, specjalnie na zabitych osobach i rewizji, które bardzo często urządzał na blokach. Eckerta widziałem z końcem sierpnia 1944 roku w Mauthausen, gdzie był *Kommandoführerem* w owym osławionym kamieniołomie. Prowadził on grupę płaszowskich Żydów. Wielu z tych ludzi straciło wtedy życie, z ciężkiej pracy, bicia i strzelania”[36].

obozowy 87514. Oskar Ferber, ur. 16.06.1915 w Krakowie, z zawodu ślusarz samochodowy, po przejściu kwarantanny w Mauthausen, nr obozowy 86489, trafił jako robotnik wykwalifikowany do podobozu Steyr, gdzie przebywał do 7 kwietnia 1945 r., następnie został przeniesiony do Gusen do zakładów zbrojeniowych koncernu Steyr-Daimler-Puch AG.

[35] *Ocaleni z Mauthausen*…, s. 151.

[36] AŻIH, Zbiór relacji Żydów ocalałych z Zagłady, Relacja Józefa Kemplera, sygn. 301/3835, s. 3–4.

Tablica upamiętniająca żołnierzy amerykańskiej 26 Dywizji Piechoty, udzielających pomocy wyzwolonym więźniom KL Mauthausen w maju 1945 r., fot. Marta Śmietana, 2015

Ascher Heller uzupełnia powyższą relację w taki sposób: „Jakkolwiek byli tu więźniowie rozmaitych narodowości, to jednak najokropniej traktowano Żydów. Kapowcy i naczelnicy bloków bili ich przy każdej sposobności żelaznymi sztabami, a w szczególności przy rozdawaniu jedzenia i przy pracy. Nie było dosyć naczyń i dlatego dwie lub trzy osoby dostawały zupę do jednej menażki. Ludzie byli zgłodniali i dlatego zdarzało się często, że jeden wyrywał drugiemu menażkę z zupą. Wtedy rzucali się na nich kapowcy i bili niemiłosiernie do utraty przytomności (…). Z Mauthausen wywieziono nas do Mölk [Melk], stanowiącego filię obozu w Mauthausen. Tu były jeszcze gorsze warunki życia aniżeli w Mauthausen. I tu czynne było krematorium. Dziennie umierało przeciętnie 150 osób z głodu i wycieńczenia. Przeżyłem w tym obozie około 10 miesięcy”[37].

Relacje dotyczące wycieńczającej pracy znajdują także odzwierciedlenie w oficjalnych dokumentach obozowych. Więźniowie Gusen często trafiali do rewiru po kilku miesiącach czy nawet tygodniach[38]. Śmiertelność w szpitalu była bardzo wysoka z powodu braku podstawowych lekarstw, szybko rozprzestrzeniających się chorób zakaźnych, chronicznego niedożywienia i chłodnego klimatu, a przede wszystkim z powodu wyniszczenia organizmu. Ponadto niezdolni do pracy byli zabijani przez lekarzy SS. Pomiędzy grudniem 1944 i majem 1945 roku, do końca funkcjonowania obozu, w Gusen zmarło lub zostało zamordowanych przeszło 15 tysięcy ludzi, więcej niż we wcześniejszych dwóch latach łącznie[39].

Na początku 1945 roku do Mauthausen zaczęły napływać liczne transporty ewakuacyjne, m.in. z KL Auschwitz-Birkenau i KL Gross-Rosen. Wiosną 1945 roku Niemcy postanowili zatrzeć ślady zbrodni popełnionych w KL Mau-

[37] Ibidem, Relacja Aschera Hellera, sygn. 301/678, s. 3–4.

[38] Abraham Silbermann trafił do obozowego rewiru 10 stycznia 1945 r. Izydor Figatner, ur. 14.02.1924 w Krakowie, z zawodu malarz, w obozie w Płaszowie został osadzony 13 marca 1943 r. po likwidacji getta w Krakowie, był zatrudniony w *Verbindungskommando* oraz komandzie budowlanym, 23 sierpnia 1944 r. skierowano go do Gusen II (sztolnia Bergkristall) jako robotnika pomocniczego, 15 września przeniesiony na stanowisko robotnika wykwalifikowanego, do szpitala obozowego trafił 13 marca 1945 r. Josek Żarnowiecki, ur. 04.04.1911 w Skale, instalator, 18 sierpnia 1944 r. trafił do sztolni Bergkristall (Gusen II), nr obozowy 86251, 6 marca 1945 r. został przeniesiony do szpitala w obozie głównym. Joel Weindling, ur. 05.11.1905 w Krakowie, po przybyciu do KL Mauthausen, nr obozowy 86144, pracował w DEST od 18 sierpnia do 21 października 1944 r., następnie został przeniesiony do zakładów Messerschmitt, 1 marca 1945 r. trafił do rewiru w KL Mauthausen. Adolf Redlich, ur. 25.03.1923 w Krakowie, 18 sierpnia 1944 r. został skierowany do Gusen do pracy w DEST, nr obozowy 88621, do szpitala obozowego w KL Mauthausen trafił 2 grudnia 1944 r. Pinkus Rubinfeld, ur. 25.02.1905 w Krakowie, został umieszczony w rewirze, nr obozowy 85713, 2 września 1944 r.

[39] Orski Marek: *Ostatnie dni*…, s. 198.

Cmentarz, na który pochowano więźniów zmarłych podczas kwarantanny, fot. Marta Śmietana, 2015

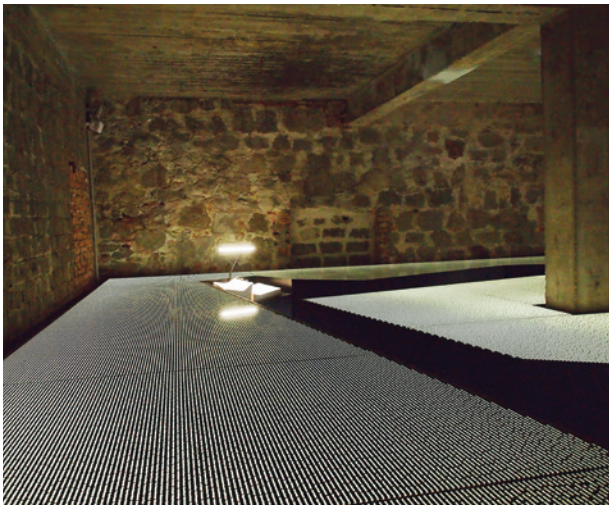

Instalacja upamiętniająca nazwiska ofiar KL Mauthausen na terenie dawnego krematorium, fot. Marta Śmietana, 2015

thausen-Gusen. 18 kwietnia 1945 roku Żydów, z wyjątkiem robotników wykwalifikowanych, przeniesiono z Mauthausen do podobozu w Gunskirchen, podczas tej akcji blisko 800 osób zostało zamordowanych[40]. W kolejnych dniach zagazowano także więźniów przebywających w rewirach. Setki więźniów zginęły z rąk najbardziej okrutnych katów: Zygmunta Zaparta, Feliksa Jakubowskiego i Johanna van Loosem zwanego Mordkapo[41]. 2 maja zamordowano także członków *Sonderkommando*, obsługujących krematoria w Mauthausen i Gusen. W nocy tego samego dnia uciekli w cywilnych ubraniach SS-mani na czele z komendantem Franzem Ziereisem, który po kilku tygodniach ukrywania się został odnaleziony i postrzelony podczas próby ucieczki przez żołnierzy amerykańskich. Prawdopodobnie w ostatnich dniach istnienia kompleksu Mauthausen Niemcy planowali wymordowanie wszystkich więźniów przez zamknięcie ich w sztolniach i odcięcie dopływu powietrza. W momencie zbliżania się frontu pojawiały się olbrzymie kłopoty z aprowizacją, więźniowie prawie nie otrzymywali żywności.

Jak wyglądały ostatnie dni w obozie, możemy się dowiedzieć m.in. z relacji cytowanego kilkakrotnie Aschera Hellera: „Po upadku Wiednia w kwietniu 1945 roku wywieziono nas do obozu w Allensee[42]. Był to straszny obóz śmierci. Dostawaliśmy dziennie kromkę chleba i wodę. Poza tym nic do jedzenia. Żydzi mieścili się tu w osobnym bloku. Kapowcy katowali więźniów i masowo zabijali. Jeden z tych zbirów został zabity przez więźniów po oswobodzeniu nas przez wojska amerykańskie. Ocalało w tym obozie 1000 obywateli Polski, łącznie narodowości polskiej i żydowskiej”[43].

5 maja obóz Gusen III jako pierwszy został wyzwolony przez 23-osobowy pluton zwiadowczy pod dowództwem sierż. Alberta Kosieka. W KL Mauthausen znajdowało się wówczas przeszło 20 tysięcy wycieńczonych ludzi, około 10 proc. z nich zmarło w ciągu kilku tygodni od oswobodzenia. Wielu spośród byłych więźniów straciło wszystkich swoich bliskich, jak dr Heller, którego żona zginęła w KL Auschwitz, a córka w KL Stutthof. Pozostali, którzy przeżyli, musieli się przez resztę życia zmagać z fizycznymi i psychicznymi konsekwencjami pobytu w obozach koncentracyjnych, próbując na nowo odnaleźć swoje miejsce w świecie.

Mieczysław Staner w taki sposób relacjonował swoje traumatyczne doświadczenia: „I to poczucie, że zostało się samemu, że nikt z rodziny nie przeżył, że straciło się matkę, ojca, siostrę, kuzynów, kuzynki i w ogóle całą rodzinę i przyjaciół. Bo ja miałem wielu przyjaciół i to wszystko się rozproszyło, zniknęło… to jest bardzo ciężki bagaż, który muszę dźwigać ze sobą do końca życia. (…) w czasie swojej pracy zawodowej i społecznej nauczyłem się jednej rzeczy – że nienawiść nie prowadzi do niczego dobrego. Nauczyłem się przebaczać, ale zapomnieć – nigdy. I w ten sposób sobie jakoś radziłem, bo jak inaczej?”[44].

[40] *Ibidem*, s. 51.

[41] *Loc. cit.*

[42] Chodzi prawdopodobnie o Ebensee.

[43] AŻIH, Zbiór relacji Żydów ocalałych z Zagłady, Relacja Aschera Hellera, sygn. 301/678, s. 4. Na podstawie dokumentów przechowywanych w Żydowskim Instytucie Historycznym udało się ustalić nazwiska co najmniej 71 osób, pochodzących z Krakowa lub najbliższych okolic, które zostały wywiezione z obozu Płaszów do KL Mauthausen 7 sierpnia 1944 r. Były to osoby wyzwolone w Ebensee oraz te, które zgłosiły się po stosowne zaświadczenia o pobycie w obozie do władz amerykańskich. Prawdopodobnie przeżyło więcej osób, ale zdecydowana większość z przeszło 4,5 tysiąca osób zginęła w KL Mauthausen-Gusen. AŻIH, Zbiór dokumentów z obozów hitlerowskich 1939–1945, sygn. 209/261, KL Mauthausen-Ebensee, Lista Polaków i Żydów uwolnionych w dn. 06.05.1945.

[44] *Ocaleni z Mauthausen*…, s. 333.

Aneks. Wykaz nazwisk krakowskich Żydów, więźniów KL Plaszow, wywiezionych 7 sierpnia 1944 roku do KL Mauthausen[45]

Lp.	Nazwisko	Imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	Numer obozowy	Obóz / podobóz; informacje dodatkowe
1.	Abrahamer	Józef	11.04.1920	Kraków	86301	St. Valentin
2.	Abrahamer	Rubin	08.11.1915	Kraków	86303	St. Valentin
3.	Bachner	Jakub	26.07.1904	Kraków	84343	Quarz
4.	Balsam	Mendel	03.12.1909	Bd.	84354	Quarz
5.	Barth	Izydor	25.12.1895	Lesko	84366	Quarz
6.	Bau	Eliasz	12.05.1909	Kraków	87331	Quarz
7.	Baumann	Jakob	23.10.1897	Kalników	86339	Linz III
8.	Baumsetzer	Bernard	21.08.1913	Kraków	84472	Quarz
9.	Becker	Abraham	03.08.1896	Klimontów	84373	Quarz
10.	Beer	Lazar	05.10.1908	Kraków	84377	Przeżył
11.	Beer	Aleksander	27.02.1911	Kraków	88310	Gusen
12.	Beigel	Isak	20.08.1896	Kraków	84379	Quarz
13.	Beigel	Ascher	22.03.1908	Kraków	84380	Quarz
14.	Beigel	Ascher	23.10.1921	Kraków	84382	Gusen
15.	Beigel	Aron	11.07.1915	Dobczyce	84381	Linz III
16.	Berger	Zygmunt	24.04.1910	Kraków	87343	Przeżył
17.	Bernstein	Jokel	11.01.1924	Kraków	Bd.	Przeżył
18.	Bicz	Icek	22.11.1904	Szczerców	84422	Quarz
19.	Biegeleisen	Mandel	03.01.1932 (?)[46]	Kraków	86370	
20.	Bier	Wolf	22.12.1918	Brzesko	84424	Quarz
21.	Blasberg	Leib	10.01.1903	Lubaczów	84438	Gusen
22.	Blasberg	Schmeri	09.01.1909	Lubaczów	84434	Quarz
23.	Blattberg	Józef	14.02.1909	Kraków	86380	Quarz
24.	Blonder	Henryk	22.07.1920	Kraków	86391	Linz III
25.	Blonder	Salo	22.09.1923	Bd.	87380	St. Valentin, przeżył
26.	Blum	Józef	07.01.1905	Kraków	84457	Quarz, przeżył
27.	Blum	Leib	01.09.1926	Kraków	84460	Quarz
28.	Borenstein	Dawid	04.04.1922	Działoszyce	86401	St. Valentin, przeżył
29.	Borenstein	Mordka	15.05.1911	Działoszyce	86402	Quarz, przeżył
30.	Borenstein	Henryk	26.02.1905	Lublin	84417	Quarz
31.	Bornstein	Ludwik	08.03.1923	Chełm	84479	Quarz
32.	Bornstein	Lazar	31.07.1923	Kraków	84480	Quarz
33	Bornstein	Pinkas	07.03.1919	Kraków	87398	Quarz
34.	Bornstein	Szmul	10.01.1923	Kraków	87399	Gusen II, zginął 18.10.1944
35.	Bornstein	Bernard	11.09.1900	Tarnów	88781	Bd.
36.	Branicki	Henryk	14.07.1896	Kraków	88336	Przeżył
37.	Brenner	Rubin	19.10.1910	Kraków	84493	Gusen
38.	Brenner	Abraham	01.07.1921	Kraków	84499	Quarz
39.	Brenner	Herman	27.03.1914	Bd.	86409	Quarz
40.	Brenner	Lazar	26.01.1913	Rzeszów	86410	Quarz
41.	Brenner	Moses	18.02.1908	Rzeszów	86411	Quarz
42.	Brzegowski	Chaim	28.10.1902	Łódź	84512	Quarz

[45] Wykaz powstał na podstawie kart więźniów ze zbioru KL Mauthausen, przechowywanych w Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu, Zbiór kart personalnych więźniów KL Mauthausen, sygn. D-Mau-3a/3765, oraz dokumentów zgromadzonych w Żydowskim Instytucie Historycznym, AŻIH, Zbiór dokumentów z obozów hitlerowskich 1939–1945, sygn. 209/257; 209/261. Pisownia imion i nazwisk została zachowana w oryginalnym brzmieniu. Wykaz dotyczy osób urodzonych lub zamieszkałych przed wojną w Krakowie. Zdecydowana większość kart zawiera tylko podstawowe dane, takie jak imię i nazwisko, datę i miejsce urodzenia, nr obozowy i nazwę podobozu, do którego trafili poszczególni więźniowie. Niektóre z nich dostarczają dodatkowych informacji na temat wykonywanego zawodu, przydziału, pełnionych funkcji itd.

[46] Data prawdopodobnie błędnie wpisana.

Lp.	Nazwisko	Imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	Numer obozowy	Obóz / podobóz; informacje dodatkowe
43.	Buchweitz	Juda	14.07.1910	Proszowice	84518	Quarz
44.	Buxbaum	Abraham	13.01.1923	Kraków	84520	przeżył
45.	Celnik	Izrael	23.04.1894	Tarnów	84523	Quarz
46.	Chaba	Leser	06.12.1914	Wartenau	84526	Quarz
47.	Chajman	Feliks	23.02.1922	Kraków	84531	Quarz
48.	Cukier	Mordka	02.01.1911	Słomniki	86426	Linz III
49.	Czosnek	Izrael	24.01.1897	Działoszyce	84555	Quarz
50.	Czuper	Józef	10.11.1910	Dobromil	84556	Bd.
51.	Donerstein	Icek	30.09.1909	Chęciny	84577	Quarz
52.	Echstein	Aron	08.07.1916	Kraków	Bd.	Przeżył
53.	Echstein	Naftali	Bd.	Kraków	Bd.	Przeżył
54.	Edelist	Maks	28.03.1924	Kraków	84593	Quarz, przeżył
55.	Edelmann	Moszek	1902	Zakrzówek	84595	Quarz
56.	Ehrlich	Wiktor	02.02.1903	Tarnów	84598	Quarz
57.	Ehrlich	Aleksander	05.02.1921	Kraków	84599	St. Valentin
58.	Ehrlich	Józef	15.07.1894	Stryj	84600	Bd.
59.	Ehrlich	Abraham	02.11.1919	Skole	86465	Gusen II
60.	Eisen	Aron	20.09.1909	Kraków	84611	Quarz, zginął 16.08.1944
61.	Eisen	Jakub Saul	22.05.1907	Kraków	Bd.	Bd.
62.	Eisenberg	Abraham	23.09.1905	Kraków	86458	St. Valentin
63.	Eisenmann	Jakob	03.02.1909	Wieliczka	84617	Bd.
64.	Engelstein	Samuel	14.04.1916	Kraków	84628	Quarz
65.	Ettinger	Samuel	11.03.1903	Kraków	87477	Linz
66.	Färber	Samuel	11.09.1906	Zalas	Bd.	Bd.
67.	Fedegruen	Adolf	16.12.1898	Kraków	84643	Bd.
68.	Ferber	Aron	27.01.1904	Kraków	84656	Bd.
69.	Ferber	Ferdynand	12.05.1928	Świętochłowice	87506	Gusen II
70.	Ferber	Oskar	16.06.1915	Kraków	86489	Steyr, Gusen
71.	Figatner	Izydor	14.02.1924	Kraków	87506	Gusen II
72.	Figatner	Józef	08.10.1902	Bd.	87510	Zginął 04.02.1945
73.	Finder	Izak	17.04.1904	Żabno	84665	Quarz
74.	Finder	Simon	14.07.1900	Kraków	84666	Quarz
75.	Finder	Leon	07.04.1905	Radłów	87512	Steyr, Gusen
76.	Finder	Aleksander	01.05.1900	Kraków	87514	Steyr, Gusen
77.	Finder	Marcel	09.03.1921	Bd.	86495	St.Valentin
78.	Fischer	Meier	25.07.1900	Dimki	84674	Quarz
79.	Fischer	Natan	03.12.1923	Brzesko	84676	Bd.
80.	Fischer	Bernard	27.09.1916	Szczakowa	88676	Steyr, Gusen
81.	Fischler	Józef	10.03.1902	Kraków	84681	Bd.
82.	Fischler	Kalfus	02.04.1918	Bd.	85091	Zginął 22.02.1945
83.	Fornal	Arnold	13.05.1919	Kraków	86512	Przeżył
84.	Fränkel	Aron	08.12.1926	Kraków	84700	Przeżył
85.	Freifeld	Moses	31.07.1916	Skała	84704	Quarz
86.	Freilich	Menasche	18.10.1919	Kraków	86515	Steyr, Gusen
87.	Freilich	Ber	20.05.1905	Bd.	84708	Zginął 22.09.1944
88.	Friedberg	Chaim	17.12.1924	Radom	84716	Quarz
89.	Friedman	Feiwel	02.03.1900	Pińczów	84723	Quarz
90.	Friedman	Abram	05.06.1908	Owczary	86517	St. Valentin
91.	Friedman	Alter	23.05.1909	Skała	86518	Steyr, Gusen
92.	Friedman	Bernard	06.07.1925	Kraków	86519	Linz III
93.	Friedman	Ignacy	21.01.1917	Kraków	87543	Steyr
94.	Friedman	Chaim	17.12.1924	Radom	84727	Quarz
95.	Friedman	Ignacy	11.03.1922	Kraków	86522	St. Valentin
96.	Friedner	Joachim	14.08.1924	Kraków	86524	Przeżył
97.	Gärtner	Julian	18.09.1924	Kraków	87562	Przeżył

Lp.	Nazwisko	Imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	Numer obozowy	Obóz / podobóz; informacje dodatkowe
98.	Gertler	Israel	10.10.1912	Miechów	84778	Quarz
99.	Getreihendler	Szymon	05.01,1911	Kraków	84779	Quarz, przeżył
100.	Glanzberg	Abraham	23.02.1907	Kraków	88402	Zginął 02.03.1945
101.	Glaser	Bernard	10.11.1922	Kraków	84790	Quarz, przeżył
102.	Glaser	Maks	03.06.1919	Kraków	84791	Quarz
103.	Glaser	Izak	10.03.1900	Kwaczała	86567	Linz
104.	Glaser	Roman	16.04.1921	Kraków	88403	St. Valentin, przeżył
105.	Goldberg	Samuel	15.06.1906	Wolbrom	87583	Steyr
106.	Goldberg	Jakob	09.07.1914	Kraków	86572	St. Valentin
107.	Goldberg	Salomon	25.02.1915	Bd.	84801	Quarz
108.	Goldberg	Marek	23.06.1921	Kraków	84809	Quarz
109.	Goldberg	Ferdinand	14.12.1902	Wadowice	84810	Quarz
110.	Goldberger	Izaak	07.12.1899	Prusy	86575	St. Valentin
111.	Goldkorn	Chaim	23.05.1912	Słomniki	86577	Steyr, Gusen
112.	Goldkorn	Moses	05.04.1909	Słomniki	86579	Bd.
113.	Goldkorn	Mendel	15.02.1914	Słomniki	86578	Steyr, Gusen
114.	Goldstein	Bernard	18.09.1918	Kraków	86583	Linz III
115.	Goldstein	Abraham	26.10.1909	Kraków	86582	Gusen
116.	Goldstein	Abraham	09.12.1922	Kraków	84836	Quarz
117.	Goldstein	Juliusz	28.02.1928	Kraków	84837	Quarz
118.	Goldstein	Ludwik	26.07.1926	Kraków	84838	Quarz, przeżył
119.	Goldstein	Mosse	17.01.1917	Kraków	88413	St. Valentin
120.	Goldstoff	Samuel	21.09.1916	Kraków	84840	Przeżył
121.	Goldwasser	Michał	24.10.1909	Kraków	86587	Steyr
122.	Gronner	Jakub	22.11.1929	Kraków	86599	Przeżył
123.	Gross	Rudolf	19.03.1917	Kraków	84875	Przeżył
124.	Grünberg	Maks	20.05.1918	Kraków	86609	Przeżył
125.	Grzywacz	Abram	14.08.1906	Saniki (?)	84918	Quarz
126.	Haas	Salomon	17.02.1913	Kraków	84935	Quarz
127.	Haber	Izak	13.08.1921	Kraków	87629	Steyr, Gusen
128.	Habermann	Henryk	28.01.1904	Lwów	84939	Linz III
129.	Halpern	Beer	24.09.1898	Rzeszów	84945	Quarz
130.	Halpern	Edward	20.08.1925	Kraków	86628	Bd.
131.	Halpern	Jakub	31.03.1908	Lwów	84947	Quarz
132.	Halpern	Pinkas	10.05.1893	Kraków	84944	Quarz,
133.	Heiman	Feliks	Bd.	Bd.	84531	Przeżył
134.	Heller	Louis	20.11.1911	Mielec	86646	Steyr, Gusen
135.	Henig	Hirsch	21.09.1895[47]	Działoszyce	88477	Zginął 24.02.1945
136.	Henig	Samuel	27.06.1901	Kraków	88448	Linz III
137.	Hirsch	Józef	28.04.1910	Wieliczka	86661	Gusen
138.	Hirschsprung	Bd.	17.01.1920	Kraków	86665	Steyr
139.	Hirschsprung	Izak	07.01.1908	Kraków	86666	Zginął 19.01.1945
140.	Hirschsprung	Maurycy	15.05.1924	Kraków	86667	Steyr
141.	Hirschtein	Henryk	18.05.1911	Kraków	88462	Gusen, zginął 30.01.1945
142.	Holländer	Abram	23.07.1923	Kraków	86672	Przeżył
143.	Holzman	Szyja	02.11.1899	Lublin	85023	Quarz
144.	Holzman	Menachem	01.08.1925	Bd.	85024	Quarz, przeżył
145.	Horowitz	Lipman	01.04.1913	Kraków	85039	Przeżył
146.	Huppert	Szymon	19.12.1912	Krzeszowice	85048	Zginął 17.11.1944
147.	Jekel	Leon	27.12.1911	Wełdzirz	85073	Quarz
148.	Kalb	Józef	09.10.1904	Kraków	88940	Przeżył

[47] W Księdze Zgonów KL Mauthausen, dostępnej w wersji elektronicznej, figuruje nazwisko Hirsch Henig, ur. 27.10.1898, nr obozowy 88477, http://www.mauthausen-memorial.at/db/admin/de/totenbuch_suche.php.

Lp.	Nazwisko	Imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	Numer obozowy	Obóz / podobóz; informacje dodatkowe
149.	Kartagener	Aron	03.10.1895	Tarnobrzeg	85103	Quarz
150.	Kartagener	Hirsch	18.06.1915	Kraków	85104	Quarz
151.	Kartagener	Chaim	07.09.1919	Kraków	85105	Quarz
152.	Kastenberg	Wolf	29.12.1898	Olkusz	85129	Quarz
153.	Kleidtman	Abraham	15.12.1904	Kraków	85144	Quarz
154.	Klein	Mojżesz	29.05.1924	Kraków	Bd.	Bd.
155.	Klein	Roman	21.03.1927	Kraków	85152	Quarz
156.	Klein	Michał	10.02.1898	Tarnów	87728	Peggau
157.	Klein	Salomon	09.02.1918	Oświęcim	87729	Steyr
158.	Kleinberger	Chaim	03.08.1907	Kraków	85154	Quarz
159.	Kleiner	Mordka	13.04.1913	Proszowice	86742	Bd.
160.	Kleiner	Michel	12.05.1913	Proszowice	87731	Quarz
161.	Kleinmann	Zygmunt	25.09.1913	Rzeszów	86745	Linz III
162.	Kleinzoller	Mendel	09.04.1910	Kraków	87734	Steyr, Gusen
163.	Koch	Szymon	01.08.1893	Kraków	85147	Przeżył[48]
164.	Korn	Abraham	06.09.1922	Młynne	85195	St. Valentin
165.	Kornblum	Marcel	12.06.1926	Kraków	85200	Linz III
166.	Kornbrot	Szaja	21.01.1905	Wolbrom	85201	Linz III
167.	Kornreich	Józef	25.04.1925	Kraków	85207	Quarz
168.	Kornwasser	Chaskiel	05.06.1913	Sosnowiec	86763	Linz III
169.	Kratzer	Markus	27.02.1926	Kraków	86772	St. Valentin
170.	Kratzer	Pinkas	23.05.1900	Kraków	86773	St.Valentin
171.	Krieger	Jakub	12.08.1928	Kraków	85227	Gusen II
171.	Krieger	Samuel	06.02.1921	Kraków	87771	Gusen
172.	Krieger	Samuel	06.05.1900	Kraków	85228	Gusen II
173.	Krisztal	Benjamin	07.11.1924	Kraków	88519	Quarz, przeżył
174.	Kutel	Samuel	29.01.1911	Brody	85247	Quarz
175.	Landerer	Samuel	09.06.1907	Sucha	85257	Quarz
176.	Landerer	Abraham	23.02.1903	Sucha	85258	Quarz
177.	Leibel	Chaim	18.04.1898	Kraków	86819	Peggau
178.	Leibel	Jakob	28.11.1923	Kraków	85291	Quarz
179.	Leiber	Benek	10.10.1921	Kraków	86820	St.Valentin
180.	Lewi	Ozjasz	21.11.1918	Bd.	85308	Przeżył
181.	Lewkowicz	Józef	15.03.1926	Działoszyce	85314	Quarz
182.	Lewkowicz	Kopel	20.05.1916	Książ Wielki	85316	Quarz
183.	Lewkowicz	Kolman	10.06.1926	Książ Wielki	85315	Quarz
184.	Lewkowicz	Salomon	01.03.1922	Kraków	86829	St.Valentin, przeżył
185.	Lewkowicz	Juda	07.05.1898	Oświęcim	86830	St.Valentin
186.	Lewkowicz	Kalman	19.11.1920	Kraków	86831	St.Valentin, przeżył
187.	Lichtensohn	Wolf	15.08.1894	Opole	85321	Quarz
188.	Lichtensohn	Markus	31.08.1919	Kraków	85322	Quarz
189.	Lieberman	Wolf	31.10.1905	Kraków	85334	Quarz
190.	Lieberman	Abraham	05.06.1912	Kraków	85335	Quarz
191.	Lieberman	Henryk	23.10.1926	Kraków	87818	Linz
192.	Lieberman	Maurycy	06.11.1921	Kraków	87823	Quarz
193.	Liebermann	Izydor	16.09.1914	Kraków	85318	Gusen
194.	Liebermann	Adolf	20.10.1923	Kraków	87816	Gusen
195.	Lipmanowicz	Feiwel	02.02.1904	Kraków	85344	Quarz
196.	Littman	Hersz	15.07.1918	Bd.	86847	Przeżył
197.	Luksenburg	Eugeniusz	26.08.1926	Kraków	85364	Quarz
198.	Lustig	Samuel	04.05.1910	Kraków	85367	Quarz
199.	Lustig	Gedalia	09.06.1914	Kraków	85368	Quarz

[48] W Archiwum Żydowskiego Instytut Historycznego dostępna jest relacja Szymona Kocha dotycząca KL Plaszow, zob. AŻIH, Zbiór relacji Żydów ocalałych z Zagłady, sygn. 301/3205.

Lp.	Nazwisko	Imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	Numer obozowy	Obóz / podobóz; informacje dodatkowe
200.	Markiewicz	Adolf	15.02.1912	Bd.	85406	Przeżył
201.	Moneta	Nuchem	15.10.1889	Wodzisław	85447	Quarz
202.	Moneta	Józef	18.09.1918	Kraków	85449	Quarz
203.	Mueller	Jan	12.12.1916	Kraków	85460	Quarz
204.	Nachhauser	Isak	03.09.1889	Kraków	85467	Quarz
205.	Oppenheim	Henryk	08.02.1923	Kraków	86928	Linz III, przeżył
206.	Orech	Salomon	06.09.1925	Kraków	86932	Gusen II
207.	Panzer	Pinkas	12.10.1916	Kraków	87949	Gusen II
208.	Panzer	Jakob	19.11.1901	Wieliczka	88596	St. Valentin
209.	Papierowski	Samuel	13.09.1911	Rybitwy	87951	Linz III
210	Pariser	Hirsch	26.07.1912	Kraków	85538	St. Valentin
211	Pass	Józef	01.11.1905	Sokal	85539	Gusen II
212	Penczer	Majloch	09.05.1924	Frysztak	85542	Quarz
213.	Percyk	Hirsch	24.03.1909	Bd.	85543	Gusen II
214.	Perlman	Mojżesz	18.07.1920	Kraków	86946	Bd.
215.	Perlroth	Edmund	03.11.1913	Myślenice	85550	Quarz
216.	Piller	Salomon	05.01.1914	Kraków	86951	Linz III
217.	Piller	Abraham	10.02.1925	Kraków	87956	St. Valentin, przeżył
218.	Pipersberg	Leon	10.06.1901	Kraków	85562	Quarz, Amstetten
219.	Planzer	Markus	08.03.1909	Kraków	85565	Quarz, przeżył
220.	Planzer	Eljakim	28.05.1903	Kraków	87962	St. Valentin
221.	Pleszowska	Irma	09.02.1923	Jędrzejów	85568	Quarz
222.	Pochner	Wolf	20.02.1926	Kraków	86938	Quarz
223.	Poller	Edward	19.02.1925	Kraków	85571	Quarz
224.	Poręba	Adam	07.04.1924	Kraków	85575	Quarz
225.	Poser	Abraham	18.08.1916	Kraków	85576	Quarz
226.	Poss	Eliasz	02.12.1928	Kraków	86959	Gusen II
227.	Preiss	Hermann	19.04.1923	Słowinka Brzeska	87970	Peggau
228.	Preiss	Natan	22.06.1925	Kraków	87971	Gusen II
229.	Przechacki	Jakób	10.06.1926	Kraków	85588	Quarz
230.	Przechacki	Alek	06.07.1921	Kraków	86962	Linz III
231.	Rabenbauer	Meier	07.08.1912	Kraków	85591	Quarz, przeżył
232.	Rabii	Marcel	03.06.1926	Kraków	87976	Quarz, przeżył
233.	Rakenroth	Henryk	27.08.1920	Kraków	84346	Linz III
234.	Raps	Abraham	09.12.1909	Kraków	88616	Gusen II
235.	Ratz	Efraim	20.01.1891	Bogdanówka	85608	Quarz
236.	Rauch	Izak	23.11.1911	Kraków	86971	Gusen II
237.	Raucher	Moses	18.11.1919	Buczacz	85609	Quarz
238.	Rebkuhn	Salomea	01.09.1911	Nowy Sącz	86973	Linz III
239.	Reder	Leon	29.08.1926	Kraków	85615	Quarz
240.	Redlich	Wilhelm	02.03.1916	Kraków	87986	Gusen II
241.	Redlich	Adolf	25.03.1923	Kraków	88621	Gusen
242.	Regent	Chiel	22.09.1898	Kraków	85618	Gusen II
243.	Regent	Michał	16.08.1923	Stryj	86975	Linz III
244.	Reifen	Majer	31.05.1917	Kraków	85624	Gusen II
245.	Riegelhaupt	Bernard	18.12.1922	Wieliczka	85642	Quarz
246.	Riegelhaupt	Edward	01.01.1920	Wiśniowa	85641	Quarz
247.	Riegler	Mojżesz	18.11.1895	Myślenice	85647	Gusen
248.	Roman	Engländer	Bd.	Kraków		Przeżył
249.	Rosen	Moses	17.01.1917	Kraków	86990	Linz III
250.	Rosenbaum	Dawid	06.07.1926	Kraków	86993	Gusen II
251.	Rosenbaum	Samuel	09.01.1914	Trzebinia	85657	Quarz
252.	Rosenberg	Herman	26.08.1909	Würzburg	88004	St. Valentin
253.	Rosenberg	Jerzy	28.02.1924	Kraków	85663	Bd.

Lp.	Nazwisko	Imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	Numer obozowy	Obóz / podobóz; informacje dodatkowe
254.	Rosenberg	Roman	13.10.1919	Kraków	88007	Mauthausen Revier
255.	Rosenberg	Szulem	14.04.1900	Kraków	85658	Quarz
256.	Rosenblum	Aleksander	22.10.1918	Kraków	86999	Linz III
257.	Rosenblum	Aleksander	22.10.1918	Kraków	86999	Linz III
258.	Rosenfeld	Maurycy	12.04.1929	Kraków	87002	Steyr, Gusen
259.	Rosenfeld	Moses	27.10.1922	Skawina	88012	Bd.
260.	Rosenfeld	Natan	24.10.1925	Kraków	87003	Linz III
261.	Rosengarten	Michał	06.07.1910	Kraków	85668	St.Valentin, przeżył
262.	Rosenstein	Henryk	28.07.1915	Kraków	87005	Linz III
263.	Rosenstock	Benjamin	21.02.1926	Kraków	85692	St.Valentin
264.	Rosenstock	Ellesar	12.11.1924	Kraków	Bd.	Bd.
265.	Rosenstrauch	Emil	02.02.1910	Stanisławów	88015	Gusen II
266.	Rosner	Hirsch	10.10.1906	Kraków	87007	Linz III
267.	Rosner	Siegfrid	24.12.1923	Kraków	87008	Gusen II
268.	Rothberg	Maurycy	13.02.1908	Kraków	87011	Linz III
269.	Rothfeld	Dawid	22.01.1925	Kraków	85685	Quarz
270.	Rottenberg	Juda	17.11.1893	Kraków	87013	Gusen II
271.	Rottenberg	Zygmunt	21.06.1923	Kraków	88023	Steyr
272.	Rotter	Saul	11.08.1919	Kraków	87016	Linz III
273.	Rotter	Zygmunt	20.06.1921	Kraków	88021	Linz III
274.	Rozenbaum	Dawid	07.08.1913	Kraków	88025	Steyr
275.	Rozenblum	Mieczysław	07.03.1927	Bd.	87022	Gusen II
276.	Rozenek	Moszek	18.10.1916	Proszowice	85704	Gusen
277.	Rubin	Aron	06.02.1889	Tarnów	88027	Gusen II
278.	Rubinfeld	Benjamin	26.06.1911	Kraków	88646	Gusen
279.	Rubinfeld	Pinkus	25.02.1905	Kraków	85713	Revier
280.	Rubinstein	Aschel	09.10.1918	Kraków	88028	Linz III
281.	Rubinstein	Maurycy	11.05.1912	Kraków	84264	Bez przydziału, następnie Quarz
282.	Rubinstein	Samuel	04.01.1914	Kraków	84265	Revier
283.	Rybak	Pinkus	25.01.1911	Zawiercie	85726	Quarz
284.	Rybak	Wolf	04.10.1900	Zawiercie	85724	Quarz
285.	Schein	Szymon	04.04.1923	Kraków	85901	Przeżył
286.	Scheller	Abraham	30.08.1920	Kraków	87102	Linz
287.	Schwarz	Roman	23.05.1928	Kraków	85976	Przeżył
288.	Secewski	Salomon	21.09.1921	Kraków	88037	Przeżył
289.	Seitler	Roman	17.02.1924	Kraków	88044	Przeżył
290.	Sessler	Leon	16.06.1923	Kraków	85753	Przeżył
291.	Silbermann	Abraham	09.02.1894	Kraków	88057	Mauthausen
292.	Spielman	Chaim	30.09.1917	Skawina	85809	Przeżył
293.	Steiner	Gustaw	07.03.1922	Bd.	86004	Przeżył
294.	Stummer	Wilhelm	01.04.1908	Kraków	88712	Przeżył
295.	Tanin	Szlama	02.05.1920	Słomniki	86054	Przeżył
296.	Teufel	Ignacy	15.09.1917	Kraków	88192	Przeżył
297.	Thieberger	Zusman	07.01.1908	Kraków	86058	Przeżył
298.	Treibicz	Maurycy	11.04.1913	Bd.	86069	Quarz
299.	Wadler	Fischel	25.10.1927	Kraków	86102	Quarz
300.	Wadler	Szaja	31.01.1925	Kraków	86103	Quarz
301.	Wahrhaft	Leib	11.12.1920	Kolbuszowa	88214	St. Valentin
302.	Wajs	Chaim	15.04.1915	Skała	87199	Linz III
303.	Waks	Izrael	22.07.1922	Kraków	85101	Przeżył
304.	Wald	Maksymilian	16.03.1915	Wiedeń	84288	Quarz
305.	Waldiwerant	Moses	04.10.1909	Warszawa	86125	Quarz
306.	Waldman	Henryk	20.03.1914	Kraków	87202	Gusen II
307.	Wand	Michael	03.04.1909	Kraków	84289	Quarz

Lp.	Nazwisko	Imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	Numer obozowy	Obóz / podobóz; informacje dodatkowe
308.	Wanderer	Abraham	13.08.1896	Trawniki	88727	Quarz
309.	Wanderer	Jan	26.02.1927	Kraków	88220	Gusen II
310.	Wasseberger	Kalman	25.11.1901	Brzezie	88224	Linz III
311.	Wasserlauf	Herman	25.01.1925	Kraków	87208	Gusen II
312.	Wasserlauf	Jakob	10.01.1901	Kraków	88226	Linz III
313.	Wassner	Leon	24.07.1920	Przemyśl	88231	Linz III
314.	Wdowiński	Samuel	01.06.1921	Działoszyce	86135	Linz III
315.	Wdowiński	Ozjasz	02.05.1920	Działoszyce	Bd.	Bd.
316.	Weinberg	Feliks	23.01.1908	Kraków	88245	Bd.
317.	Weinberger	Lazar	14.04.1908	Sanok	86140	Quarz
318.	Weindling	Herzig	20.05.1912	Skała	86143	Quarz
319.	Weindling	Joel	05.11.1905	Kraków	86144	Gusen
320.	Weinreb	Adam	30.05.1926	Kraków	87218	Linz III
321.	Weinreb	Salomon	06.11.1910	Kazimierza Wielka	86150	Bd.
322.	Weinstock	Aleksander	12.01.1903	Podwołczyska	86152	Quarz
323.	Weintraub	Bernard	31.01.1928	Kraków	86157	Gusen
324.	Weintraub	Chaim	12.11.1891	Działoszyce	86117	Gusen II
325.	Weintraub	Moniek	18.01.192	Kraków	87270	Linz III
326.	Weisbecker	Leib	05.09.1910	Wolbrom	88739	Quarz, przeżył
327.	Weiss	Heinrich	03.01.1905	Berlin	86160	Quarz
328.	Weissfeld	Samuel	11.11.1909	Kraków	88246	Gusen II
329.	Wenig	Artur	11.03.1923	Nowy Sącz	86179	Linz III
330.	Werdyger	Dawid	10.01.1922	Działoszyce	87233	Linz III
331.	Wertheim	Samuel	13.07.1919	Kraków	88253	Linz III
332.	Wertheimer	Salomon	28.10.1909	Krosno	86183	Linz III
333.	Wiener	Jakob	03.12.1907	Kraków	86188	Quarz, przeżył
334.	Wiesen	Dawid	06.07.1909	Kraków	86191	Quarz
335.	Wiesenfeld	Aron	17.05.1920	Kraków	86191	Gusen
336.	Willer	Bernard	15.08.1899	Nowy Targ	88751	Quarz
337.	Witman	Aron	20.07.1902	Piotrków	86210	Quarz
338.	Wloski	Beniamin	10.10.1906	Pierowice	86212	Quarz
339.	Wnuczek	Adam	17.02.1928	Kraków	86214	Quarz
340.	Wohlfeiler	Herman	12.06.1900	Kraków	86215	St. Valentin
341.	Wolf	Biermann	24.01.1899	Przemyśl	88322	Quarz
342.	Wolf	Jecheskel	03.01.1906	Biała	86220	Bd.
343.	Wolfman	Jakub	17.01.1913	Brzozów	87259	St. Valentin
344.	Wolfowicz	Josek	22.03.1928	Działoszyce	88272	Gusen II
345.	Wolfowicz	Leon	15.11.1905	Działoszyce	88271	Gusen II
346.	Wulkan	Ozjasz	07.12.1912	Kraków	87267	Linz III
347.	Wurzel	Angelin	11.12.1904	Kraków	87269	Steyr, Gusen
348.	Wurzel	Maurycy	27.02.1925	Kraków	87270	Linz III
349.	Wygrodzki	Adam	24.12.1906	Kraków	88744	Przeżył
350.	Wymisner	Leon	23.03.1929	Kraków	88262	Gusen II
351.	Zaberman	Tadeusz	23.03.1926	Kraków	85277	Gusen
352.	Zahler	Chaim	01.08.1906	Kraków	86244	Quarz
353.	Zahn	Ascher	01.02.1917	Kraków	88278	St.Valentin, przeżył
354.	Zahn	Leon	02.11.1910	Kraków	88279	St. Valentin
355.	Zanger	Henryk	06.02.1902	Kraków	85247	Quarz
356.	Zanger	Maurycy	20.01.1905	Kraków	87275	Linz III
357.	Zanger	Mozes	14.04.1899	Kraków	86248	Gusen
358.	Zarnowiecki	Josek	04.04.1911	Skała	86251	Gusen II
359.	Zehngut	Salomon	06.05.1926	Oświęcim	87277	Linz III
360.	Zellerkraut	Moses	08.08.1923	Dubiecko	86253	Quarz, przeżył
361.	Zimet	Salomon	07.03.1895	Przemyśl	88763	Quarz

Lp.	Nazwisko	Imię	Data urodzenia	Miejsce urodzenia	Numer obozowy	Obóz / podobóz; informacje dodatkowe
362.	Zimmerspitz	Maurycy	26.03.1899	Wieliczka	86266	Gusen
363.	Zinger	Symche	27.11.1916	Kraków	86272	Gusen
364.	Zlotnik	Leon	18.12.1912	Książ Wielki	88768	Quarz
365.	Zoberman	Abram	25.09.1907	Strzygonin	88229	Gusen II
366.	Zonenszajn	Szmul	15.08.1915	Chełm	87287	Linz III
367.	Zuch	Wolf	08.04.1913	Koszyce	86278	Linz III
368.	Zuckerbrod	Samuel	20.09.1919	Kraków	86283	Gusen
369.	Zuckerman	Natan	29.12.1902	Kraków	87290	Bez przydziału, od 05.12.1944 Quarz, przeżył[49]
370.	Zuckerman	Moses	18.06.1914	Działoszyce	88767	Quarz, przeżył
371.	Zuckermann	Józef	29.07.1904	Kraków	87289	Mauthausen, przeżył
372.	Zuckermann	Maurycy	04.07.1909	Kraków	Bd.	Bd.

Bibliografia

Źródła

Archiwum Państwowego Muzeum Auschwitz-Birkenau, Zbiór kart personalnych więźniów KL Mauthausen, sygn. D-Mau-3a/3765

AŻIH, Zbiór dokumentów z obozów hitlerowskich 1939–1945, sygn. 209/21

AŻIH, Mauthausen Księga zgonów, sygn. 209/257

AŻIH, KL Mauthausen-Ebensee, Lista Polaków i Żydów uwolnionych w dn. 06.05.1945, sygn. 209/261

AŻIH, Zbiór relacji Żydów ocalałych z Zagłady, Relacja Arona Blumenkranza, sygn. 301/3239; Relacja Hirscha Grossbarda, sygn. 301/2052; Relacja Aschera Hellera, sygn. 301/678; Relacja Józefa Kemplera, sygn. 301/3835; Relacja Szymona Kocha, sygn. 301/3205; Relacja Natana Zuckermana, sygn. 301/2383

Opracowania

Bednarek Monika: *Deutsche Emailwarenfabrik Oskara Schindlera w Krakowie w latach 1939–1945*. „Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa" 2004, z. 22, s. 127–143

Bieberstein Aleksander: *Zagłada Żydów w Krakowie*. Kraków 1985

Dobosiewicz Stanisław: *Mauthausen-Gusen – obóz zagłady*. Warszawa 1977

Dobosiewicz Stanisław: *Mauthausen-Gusen. W obronie życia i ludzkiej godności. War*szawa 2000

Filipkowski Piotr: Mauthausen – historia i pamięć. W: *Ocaleni z Mauthausen…* s. 7–25

Gawron Edyta: Obóz Płaszów – część nazistowskiego planu eksploatacji gospodarczej i ludobójstwa. W: Bednarek Monika, Gawron Edyta, Jeżowski Grzegorz, Zbroja Barbara, Zimmerer Katarzyna: *Kraków – czas okupacji 1939–1945*. Red. Anna Biedrzycka, Jolanta Trześniowska. Kraków 2010, s. 392–423

Geschichte des Konzentrationslagers Mauthausen [online]. [dostęp 29 września 2015 r.]. Dostępny w internecie: https://www.mauthausen-memorial.org/de/Wissen/Geschichte-der-KZ-Gedenkstaetten/Geschichte-der-KZ-Gedenkstaette-Mauthausen

Kotarba Ryszard: *Niemiecki obóz w Płaszowie 1942–1945*. Warszawa–Kraków 2009

Ocaleni z Mauthausen. Relacje polskich więźniów obozów nazistowskich systemu Mauthausen-Gusen. Oprac. Katarzyna Madoń-Mitzner. Wyd. 2. Warszawa 2011

Orski Marek: *Ostatnie dni obozu Mauthausen-Gusen*. Gdańsk 2005

Wroński Tadeusz: *Kronika okupowanego Krakowa*. Kraków 1974

Wroński Tadeusz: *Obóz w Płaszowie miejsce masowej eksterminacji ludności żydowskiej, polskiej i innych narodowości w latach 1942–1945*. Warszawa 1981

[49] Zob. AŻIH, Zbiór relacji Żydów ocalałych z Zagłady, Relacja Natana Zuckermana, sygn. 301/2383.

Kraków Jews – prisoners of KL Mauthausen. Transport from KL Plaszow on 7 August 1944. An attempt to reconstruct prisoners' fates

In the summer of 1944, the Germans began to liquidate the Plaszow concentration camp. Prisoners able to perform further slave labour were transported to camps situated in the Reich. On 7 August 1944, a transport of more than 4,500 prisoners who had to work for the needs of the German armaments industry was sent from Plaszow to the KL Mauthausen camp in Upper Austria.

Until now there has been few information about what happened to these people, and the accurate number of persons has not been, either. In the Archives of the National Museum of Auschwitz-Birkenau in Oświęcim, there are personal cards of prisoners of KL Mauthausen transported from other camps, including Plaszow. The analysis of these documents provides important information about employment in subcamps of KL Mauthausen. These previously unpublished archives allow us not only to determine prisoners' personal data, but also, to some extent, to reconstruct the route of prisoners' movement from the moment of registration and the area to which they were assigned. This source is particularly valuable because the Germans tried to destroy the traces of their crimes as effectively as possible, also by destroying the camp documentation, in the last weeks of the war. The aforementioned cards made it possible to identify almost 400 surnames of Kraków Jews – prisoners of KL Plaszow transported to Mauthausen and dozens of subcamps scattered throughout Austria. Most of these people died, so it is extremely important to restore the memory of them.

The prisoners selected for the transport included mainly workers of plants on the premises of the Plaszow camp and its subcamps: locksmiths, mechanics, fitters, joiners, tinsmiths, electricians, building technicians, as well as shoemakers, tailors and furriers from Madritsch's plants. Apart from prisoners of the Plaszow camp, who had been taken mainly from ghettos destroyed in Kraków, Tarnów, Bochnia and Wieliczka in 1943, the aforementioned transport included also prisoners from camps in places such as Szebnia, Stalowa Wola and Kraśnik, who were transported to Kraków in July and at the beginning of August 1944. After three days spent in tightly locked wagons without water and food, prisoners arrived in Mauthausen; some of them died along the way. Then they went through the "quarantine" period, during which they worked in the notorious Kastenhofen quarries; it was actually a preliminary stage of camp selection, and the prisoners who were not strong enough to carry huge stones were killed by SS members. Only those who survived this selection were registered and sent to work in armament factories owned by the SS or German companies. The Mauthausen camp complex (around 50 subcamps) was one of the most severe camps in the Reich. There was a very high mortality rate among prisoners; out of almost 200,000 prisoners staying in the camp during its existence, one half died of exhaustion, very poor feeding and sanitary conditions, exposure to cold and ill-treatment by the camp personnel and ruthless foremen. Prisoners died also during air-raids of allied forces and in accidents at work. Hundreds of people were murdered, e.g., during the evacuation of the main camp.

In May 1945, American soldiers liberated around 20,000 prisoners, but almost 10 per cent of them died a few weeks later. Among prisoners liberated in the territory of Austria there were nearly 1,000 Polish citizens, including probably almost one hundred Kraków Jews transported out of the Plaszow camp. Their families, friends and relatives had been murdered.